

A KUPUSZINAI KÁNTOROK

A XVIII. század második felében keresztény lakossággal újraterlepített Bácska újjáéledő települései sorra kötelezettséget vállaltak templom építésére az új lakóhelyen, s ennek egy-két éven belül eleget is tettek. A templom után pedig az iskola létrehozása volt a legfontosabb közösségi cél. Mária Terézia uralkodása alatt, 1777-ben rendszabályozták az állami iskolákban történő oktatást, és az 1790–91. évi országgyűlésen már az ingyenes oktatás is szóba került.

Tehát az 1700-as évek közepétől alapkövetelmény volt a tanító jelenléte a bácskai falvakban is. Ez a személy pedig leginkább kettős, esetenként hármast is látott el a településen: tanító és kántor volt egy személyben, sőt még jegyző is lehetett. Az akkori tanítóképzők ugyanis kántortanítókat is képezhettek, akiknek énekből és orgonálásból is vizsgáznuk kellett, hogy az oktatás mellett egyházi szolgálatot is elláthassanak szolgálati helyükön.

Kupuszinára az 1750-es években települnek magyar és szlovák lakosok, s az első ismert kántortanítói contractus 1767-ből való. Eszerint a kántortanító járandósága a következő volt: „minden házaspártól négy garas, 1/8 búza, a szántás és a vetés elvégzése, 4 itze vaj, 20 font só, 20 font marhahús, 3 öl fa, egy-egy kötél széna, két kötél fűtő nád és más segítség” (Dudás Antal: Barangolás a régi iskolafalak között. In: *Oktatás és Nevelés*, Szabadka, XVII. évf., 82–83. sz., 129. l.). A falu előljárósága e kötelezettség teljesítését főleg a diákok szüleire hárította.

Az első kántortanító Paulai János volt, aki 1789-ig tanított a faluban. Az újabb kántort azonban csak 1803-tól említi a *Historia Domus*. Akkor került ugyanis Kupuszinára a Fajszon született Jánosy Pál, akinek családja az egész XIX. századot végigoktatta, illetve végigkántorizálta a faluban. Jánosy Pál 1811-ig, majd fia, István 1811-től 1851-ig, unokája Antal pedig 1851-től 1890-ig tanított és kántorkodott Kupuszinán. Ez utóbbinak a sírja megvan még a kupuszinai temetőben, bár eléggé el-

hagyatva, leszármazottai ugyanis elkerültek a faluból (Szabadkára és más városokba).

Jánosyékat még két kántortanító követte (Merscher Ferenc 1890 és 1910 között, valamint Sturcz József 1910-tól 1946-ig), majd az egyház és az állam szétválása után csak kántori teendőket végzett Táborosi István (1946–1948), a zentai Balogh József (1948–1962) és a mai kántor, a kupuszinai születésű Dudás István, aki 1962 óta kántor a faluban. (Korábban 14 évig Csonoplyán működött.) Dudás István egyike a kevés nyugat-bácskai hivatásos magyar kántoroknak, hiszen rajta kívül csak Bezdánban van még „főállású” kántor, illetve Szondon egy horvát nemzetiségű. Nincs állandó és képzett kántor Zomborban, Apatinban, Csonoplyán, Telecskán, Nemesmiliticsen, Doroszlón, Szilágyiban, Regőcén, Órszálláson, Gomboson pedig egy nővér kíséri orgonán a szentmiséket.

Dudás István zeneiskolát végzett, majd Szabadkán vizsgázott a kántorképző tanfolyamon, melyet Würtz atya vezetett. Pályázat nélkül, meghívásra és püspöki jóváhagyással érkezett szülőfalujába kántornak. Elődjét a helyi hitközség elbocsátotta, akárcsak Táborosi Istvánt és Merscher Ferencet is. A kifogás ellenük képzettségükkel, illetve magánéletükkel („morális magatartásukkal”) volt kapcsolatos.

A kántor javadalmazása a századelőn a kántortanítói földek (7–8 hold) haszna, illetve a párbér volt, amit minden házaspárnak illett megadnia. Búzában határozták meg a párbér értékét, s azt gyűjtötte össze a kántor egy községi alkalmazott segítségével. Az emlékezet szerint vékával mérték neki a búzát csépléskor a Dézmasziriben (Dézmaszérü) a gazdák, illetve aki ott nem rőtta le adósságát, azt a kántor otthon kereste meg, hogy tegyen eleget kötelezettségének. Csak arra nem emlékeznek már, hogy vajon a vékának hanyad részét kapta a kántortanító. Az I. világháború után ezen a tanító számára megalázó (követelési) módon úgy változtattak, hogy a búzát felcserélték az értékére, s a kántori díjat a plébános fizette a párbérből. Ennek összegét az egyházközség határozta meg. A harmincas években 1200 dinár volt a kántor fizetése, s ehhez járult még a stólapénz a szolgáltatások után. Ma a kántor fizetése a II. világháború után kialakult helyi szokáshoz igazodik – önkéntes évi járulékot fizetnek neki a családok. Ennek összege nincs meghatározva, de egy hallgatólagosan elfogadott norma az egy napszámnak megfelelő dinárérték. Ennél természetesen fizethető több is, kevesebb is. Jövedelmét kiegészíti a temetésekért, esküvői, illetve gyászmisékért járó díjjal. Az egyházközség a kántortanítónak lakást biztosított, a kupuszinai iskola ugyanis egyházi iskola volt, s a tanítót is az fizette. Később kántorlak épült a plébánia telkén, majd annak lebontása után a falu közössége ismét juttatott lakást a kántornak.

A kupuszinai kántorok a közösség életében inkább tanítóként vettek részt. Művelődésszervezői tevékenységükről az első hírt a Zomborban megjelenő *Bácska* című közérdekű megyei napilap közölte. A cikk sze-

rint a Kalocsán tervezett „tanítók háza javára 1894. I. 22-én tartott karácsonyi játék Kupuszina községben a tantestület és az iskola növendékei által 5 pásztorjátékot adott elő”. Abban az évben a faluban Mercher Ferenc, Nagy János, Kisimrédiné Hirmann Mária és Fridrik Vidor tanított.

1910-ben került a faluba Sturcz József, s az ő nevéhez fűződik a művelődési élet megszervezése. Elsősorban műkedvelő előadásokat rendezett, ismételten csak tanítói minőségben. Néhány vallási témájú karácsonyi játékot is színre vitt a húszas-harmincas években: *Az első karácsony*, *Betlehemi éj*, *A betlehemi Kisjézuska*, *Mennyből az angyal*, *Betlehemi pásztorok*.

Amint látható, Kupuszinán mindig volt képzett kántor. Soha nem fordult elő, hogy ún. parasztkántornak kellett volna beállnia a sorba.

A kántor közösség-szervező munkája ma igen szerény. A zarándoklatokat vagy a pap, vagy más, erre alkalmas férfi, esetleg a pasztorális tanács tagja szervezte a kilencvenes évekig. Régen is a búcsújárókat a pap és a kántor meg az otthonmaradók az első határbeli keresztség kísérték, s ott búcsúztatták el őket. A kántor ma esetleg a közeli doroszlói Mária-kegyhelyre zarándokol. Jövedelméből két gyereket iskoláztatta, s többre nemigen futotta. Beszélgetésünkkor meg is jegyezte, hogy bevétele évről évre csökken.

A templomban tartott minden ájtatosságon részt vesz. Magánháznál ő nem szervez kilencdedeket, s ha ilyet meg is látogat, azt magánszemélyként teszi. Házszenelésekre nem jár. A faluba érkezésekor még hívták lakodalmakba, de mivel ezekre nem járt el, ma már nem is hívják. Kóstolót azonban mindig küldenek számára a jegyospár szülei. Egy időben a virrasztásokat ő vezette, ha erre fölkérték, s ezért jelképes összeget fizettek ki. Ma már ilyen megbízatást nem vállal.

A kupuszinai kántor feladatai között tudja a hagyományos passiójáték betanítását az egyházi férfikórossal. E játék bemutatásának lényege a virágvasárnapi és a nagypénteki liturgia ünnepélyesebbé tétele.

Amíg megszervezték az ünnepi körmeneteket a faluban, a kántornak azokon részt kellett vennie (Úrnapján, nagypénteken, húsvétkor, búzaszeneléskor).

A kántor a miseénekek kiválasztását a liturgikus évnek megfelelően végzi, de az időszaknak megfelelő énekeket egyedül választja ki. Új egyházi énekeket nem ír, hiszen azokat az egyházmegyei liturgikus bizottság énekszakosztálya jelöli ki és hagyja jóvá. A szabadkai püspökségben a *Szent vagy, Uram!* című énekeskönyvben található énekek a hivatalosak. Emellett, alkalmanként, a helyi szokásoknak megfelelően, alkalmi énekeket is énekelhet, pl. karácsonykor a *Jertek, menjünk Betlehembe*, az *Ó, Jézuskám, gyöngye violácskám* kezdetű népéneket; Szent István első vértanú ünnepén az *Íme, egykor Szent István Istenben felállta . . .* kezdetűt. Az éjféli mise végén komolyzenei prelúdiumokat játszik. A

népi hiedelem szerint ilyenkor szokásos boszorkánytáncoltató *dikicáról* ugyan hallott, de semmi nyomát nem találta soha a kántori könyvekben, s a dallamot sem ismeri senki. Néha az alkalomnak, kisebb ünnepnek megfelelő éneket csak a korábban kiadott énekeskönyvekben talál.

Egyházi esküvőn a jegyespár vagy az örömszülők is kérhetnek a hagyományos énekek mellé más éneket is, s ezt meg is szokták hálálni a kántornak. Ilyenkor a *Jézus Szíve, szeretlek én . . .*, vagy a *Halld szavunkat, Szűzanyánk . . .* kezdetű népelemek azok, melyeket a kántor énekelni szokott, s ezáltal bizonyos ízlésformáló szerepe mégiscsak kidomborodik.

Gyászmiséken is igényelhető egyéni kérésre alkalmi ének (szimbolikus és önkéntesen meghatározott hálapénzért). A gyászmiséken ma már ritkán éneklí ki a kántor az elhunyt nevét, korát, betegségét és az élő hozzátartozók rokonsági fokát.

Az egyházmegyei liturgiai bizottság 1996-ban betiltotta a temetési búcsúztató éneklését. Azt most egy, a gyászoló család által kért gyász-ének helyettesíti; leginkább a *Közelebb, közelebb, Uram, hozzád . . .* kezdetű a népszerű. De a búcsúztató azért mégsem vészett ki teljesen, hiszen ha azt kimondottan igényli a család, akkor mégis énekelhető. A kupuszinai kántor szerint a XX. században mindig szokás volt a búcsúztatás. Ő a búcsúztató dallamokat a Csonoplyán egykor szolgált Rausch kántor úrtól kapta, aki azokat magyar, német és horvát (bunyevác) temetéseken is énekelte, s állítása szerint legalább 70–80 évesek. A kántor úr jelenleg ötféle dallamot használ, melyeket ő tizenkettesnek, tizenhármassnak, tizenötösnek nevez, valamint van egy újabb dallama, és búcsúztathat még a már említett *Közelebb, közelebb, Uram, hozzád . . .* kezdetű ének dallamára is. Dallammegnevezései valójában az éneksor szótagszámát jelölik. A dallam kiválasztását, szerinte, az dönti el, hogy milyen szöveget kell énekelnie. Ezt meghatározhatja a család s a kántor családismerete is. Például az egyházi esküvőben nem részesült hozzátartozók nevét nem szokta kiénekelni. Búcsúztató szövegeiből gazdag gyűjteménye van, amelyeket temetésenként variál az elhunyt korától, érdemeitől és rokonságának nagyságától, illetve a búcsúztatót megrendelő család óhajától függően. Csak saját tapasztalatomra támaszkodva mondhatom, hogy a búcsúztatóban az elhunyt nevében egyes szám első személyben először Istenhez szól, és a hozzá való készülődést említi, majd az elhunyt életkorát, betegségének időtartamát. Ezután házastársától búcsúzik. Ha már nem él a házastárs, akkor az özvegyiség idejét szokta megemlíteni a kántor. Ezt követi a gyermekektől s azok házastársától való búcsúzás. Sorban az unokák, dédunokák következnek, ha kell, név szerint is. Ha még él az elhunyt szülője, akkor tőle az utódok után búcsúztat. Következnek a testvérek, komák, komaasszonyok, nászok, nászasszonyok, rokonok, szomszédok, s mind, kik jelen vannak. Külön kívánságra esetleg a munkatársaktól, az osztálytársaktól

is elbúcsúztatja az elhunytat. Napjainkban azonban nem ritka már az olyan búcsúztató sem, amelyben a családot csak általánosan említi, nem nevezve meg név szerint egy hozzátartozót sem. A búcsúztató végén ismét Istennek ajánlja az elhunyt lelkét.

A búcsúztatókhoz segítségére lehetnek a rendelkezésére álló következő szakkiadványok: Fiak András: *Halotti búcsúztató könyv kisdedek, gyermekek, hajadonok és felnőttek felett*. Eger, é. n., Ujházy Miklós endrődi kántor: *Róm. kath. halotti búcsúztatók*. Gyoma, 1904, Barabás István igazgató-tanító, egyh. énekvezető: *Temetőkönyv kath. kántorok használatára*. Vasvár, 1903 és Erdélyi Sándor szeged-felsővárosi róm. kath. kántor: *Temetési énekek, népies búcsúztatók*. Szeged, 1894.

Az 1910-ben kupuszinai kántortanítónak választott Sturcz Józsefnek két gyermeke született. A pálya szeretetét el tudta hinteni az édesapa, ugyanis első gyermeke, Sturcz Béla szintén pedagógus lett, főiskolai biológiatanár, a tudományok doktora. Második gyermeke ifj. Sturcz József pedig kupuszinai tanító, iskolaigazgató, s a falu művelődési életének vezetője ötven éven át. A ma is Kupuszinán élő nyugdíjas pedagógus, a falu népszerű tanító bácsija még emlékszik édesapja halotti búcsúztatóira. Szerinte a dallamokat a kántor maga komponálta a megrendelt búcsúztató díjának megfelelően. Voltak olcsóbb búcsúztatók, korábban írt s gyakran használt dallamaira. De rendelhetek új dallamot is, amiért természetesen külön fizetség járt. A búcsúztató szövegének hossza is a pénz függvénye volt: ahány vers, annyiszor a meghatározott összeg. A kántor először a szöveget állította össze az óhajoknak megfelelően. Csak azután ült le a zongorához, hogy a dallamot hozzá illessze. Szövegeinek megkeresése még az előttünk levő feladatok egyike.

Összefoglalóként elmondható, hogy Kupuszinán mindig volt képzett kántor. A faluközösség életében inkább művelődésszervező munkájuk jelentős. Hagyományápoló tevékenységük példamutató. Közízlésformáló szerepük máig meghatározó.